

Омельченко Станіслав Валентинович

Політична безпека: внутрішньополітичні виклики та загрози

УДК 323.212

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-6.8>

Омельченко Станіслав Валентинович
аспірант кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
просп. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна

У статті аналізується суспільна та макрополітична стабільність, значення якої, попри істотну диференціацію політичних інтересів в інституційній структурі політики, залишається незмінно високим. Вивчено ознаки незадовільного стану політичної стабільності та «тривожні симптоми» у вигляді масштабних кризових явищ у системі політичного представництва та прийняття рішень. Встановлено дисфункційні елементи політико-інституційної системи з метою завчасного виявлення тенденції до втрати рівноваги між сукупністю політичних дій та рівнем задоволеності ними суспільства. З'ясовано специфіку безпекових викликів, які виступають середовищем, що набуває критичного значення для перспектив сталого демократичного розвитку. Під час дослідження використано загальнонаукові методи та фахові методи сучасних політичних наук. Зокрема, був використаний інституційний аналіз для встановлення особливостей інституційних запобіжників стану політичної безпеки, а також компаративний метод для порівняння значення та впливу безпекових викликів на середовище та ключові внутрішні елементи політичної системи. Загальнонаукові методи включають факторний аналіз та метод екстраполяції. Вони допомагають визначити значення станів стабільності та нестабільності політичної системи, встановити сутність та характер безпекових викликів у рамках політичних трансформацій у прогностичній площині. Увага приділяється особливостям взаємодії гілок влади та магістральним напрямкам розвитку суспільства, які потребують захисту. Розглянуто «червоні лінії», які не можуть бути усунені або подолані без досягнення конституційного консенсусу та вагомих консультацій. Встановлено дестабілізуючий вплив деструктивної політичної поведінки, невірною обрання політичних альтернатив, односторонніх дій без консультацій з рештою учасників політичного процесу на основі власних егоїстичних міркувань та потреб. Доведено, що залученість урядів та відповідних виконавчих інституцій до питань безпеки вимагає доповнення у вигляді активної участі громадських структур. Встановлено, що діалог між політичними опонентами в умовах трансформації ускладнений через низький рівень політичної культури й відсутність стратегічного мислення в еліті. Розкрито значення домінування неформальних групових структур, які здійснюють управління політичними суб'єктами – учасниками виборів та парламентськими фракціями. З'ясовано, що запобігання зовнішньому втручанням забезпечується відповідною кваліфікацією та ресурсною підготовкою політичних акторів. Доведено, що в умовах чергової фази політичної стабільності політичні актори намагаються діяти відповідно до балансу інтересів.

Ключові слова: політична стабільність, політичні інститути, політичні інтереси, політичний консенсус, політична рівновага, політичні цінності.

Вступ. Доктрини сучасної політичної стабільності визначають основні елементи дотримання незмінними основних макропараметрів політичного розвитку. Ідеться про утримання від з масштабних радикальних змін, які передбачають істотні соціально-економічні витрати суспільства на політичні перетворення, які за межами парадигми демократії можуть бути надто значними. В цілому суспільна та макрополітична стабільність означає, що, попри істотну диференціацію політичних інтересів, інституційна структура політики залишається незмінною. Вона спрямована на представництво політичних вимог на основі соціальних потреб та порядку денного економічного розвитку. Ознаками незадовільного стану політичної стабільності та «тривожними симптомами» є масштабні кризові явища у системі представництва та прийняття рішень. В умовах сучасних політичних трансформацій політична нестабільність виникає внаслідок неадекватного представлення вимог та інтересів, замовчування проблем, тривалої консервації неналежного стану та розриву зв'язків між публіч-

ним урядуванням та громадською думкою. У таких умовах через відсутність механізмів компенсації соціальної та політичної напруги вектор розвитку й демократизації може бути змінений в напрямку згортання реформ, зниження рейтингів глобальної конкурентоспроможності країни. Виникає потреба у розгляді дисфункційних елементів політико-інституційної системи з метою завчасного виявлення тенденції до втрати рівноваги між сукупністю політичних дій та рівнем задоволеності ними суспільства.

У рамках аналізу наявних публікацій слід вказати, що баланс між внутрішньополітичними й зовнішньополітичними чинниками політичної безпеки цікавить широкий загал зарубіжних науковців. Зокрема, Т. Гедас да Коста розглядає політичну безпеку як невизначену концепцію з розширенням проблем [9]. П. Вайз, А. Шіл, Н. Саутард, Е. Бендевід, Дж. Велш, С. Стедман розглядають політичні та безпекові аспекти гуманітарної реакції системи охорони здоров'я на насильницький конфлікт [11]. Ф. Гутьєррес-Санін та Е.Дж. Вуд дають відповідь

на питання про те, що потрібно розуміти під схемою політичного насильства [10]. Попри названі доробки, на сучасному етапі необхідно звернути увагу на внутрішньополітичні виклики та загрози як чинники формування цілісного стану політичної безпеки.

Мета та завдання. Метою статті є виявлення викликів для політичної стабільності в середовищі політико-інституційної структури трансформаційної демократії.

Методи дослідження. У статті використані загальнонаукові методи та фахові політологічні методичні засоби. Зокрема, інституційний аналіз дозволяє встановити особливості інституційних запобіжників стану політичної безпеки, а компаративний метод дозволяє порівняти значення та вплив безпекових викликів на середовище та ключові елементи політичної системи. Загальнонаукові методи включають факторний аналіз та метод екстраполяції. Вони надають можливість визначити значення станів стабільності та нестабільності політичної системи, встановити сутність та характер безпекових викликів у рамках політичних трансформацій.

Результати дослідження. Концептуалізація поняття «політична безпека» здійснюється в сучасній політичній науці на основі міждисциплінарного підходу та особливостей предметної сфери. Безпекові виклики виступають середовищем, яке набуває критичного значення для перспектив сталого демократичного розвитку. Розуміння витоків небезпеки формує уявлення про адаптацію політичної системи до них. О. Полтораков зазначає: «Поняття національної безпеки як політологічною категорією сьогодні стали оперувати в практиці управління державою як визначальним параметром управління, тоді як раніше ця категорія мала певною мірою абстрактний характер» [6, с. 24].

На національному рівні політико-інституційні важелі формування політичної безпеки з'являються на певному етапі політичних трансформацій. Цей етап характеризує інституційну спроможність на основі наявності механізмів ухвалення рішення, добору сприятливих політичних альтернатив. Як справедливо вважає О. Полтораков, «політична безпека як наукова категорія політології є видовою складовою частиною національної безпеки, однак сама політологічна категорія «безпека» була імпортована в політичну науку з суміжних галузей суспільних наук, а саме: з одного боку, з міжнародно-політичної науки, де категорія «безпека» поряд з категорією «національний інтерес» посідає центральне місце, а з іншого боку, з воєнної науки» [6, с. 26]. З огляду на це доцільно розрізняти внутрішньополітичні й зовнішньополітичні загрози для виявлення адекватних інструментів протидії та забезпечення внутрішньополітичної рівноваги.

Вагоме місце у формуванні політико-інституційних запобіжників викликам політичної безпеки відіграють конституційні правові основи та дизайн політичної системи. Вони визначають особливості взаємодії гілок влади та магістральні напрями розвитку суспільства, які потребують захисту. Важко сперечатися з В. Антоновим, який вказує на «особливе значення проблем, пов'язаних із розглядом національної безпеки як конституційно-правової гарантії забезпечення функціонування політичної системи української держави. Аналізуючи цей аспект, слід зазначити, що політична система України являє собою певну сукупність державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють політичну владу, управління суспільством, регулюють відносини між громадянами, соціальними та етнічними групами, забезпечують стабільність українського суспільства, відповідний порядок у ньому» [1, с. 75].

На макрорівні конституційно-правові гарантії політичної безпеки відіграють роль правил гри, які визначають поведінку автономних політичних суб'єктів. Це «червоні лінії», які не можуть бути усунені або подолані без досягнення конституційного консенсусу та вагомих консультацій. За В. Антоновим, «політичній системі української держави притаманні певні особливості, зокрема: вона відображає найбільш суттєві аспекти економічного ладу української держави; визначає зміст та джерело утвердження державної влади; закріплює на законодавчому рівні принципи діяльності інститутів політичної влади та їх спрямованість; закладає конституційно-правове підґрунтя системи забезпечення національної безпеки та оборони України; визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики держави» [1, с. 75].

Розбіжності між конституційно-правовим визначенням та політичною практикою створюють додаткові умови для появи викликів політичній безпеці. Ними можуть бути деструктивна політична поведінка, невірне обрання політичних альтернатив, односторонні дії без консультацій з рештою учасників політичного процесу на основі власних егоїстичних міркувань та потреб. Як стверджує В. Антонов, «більшість сучасних політичних партій характеризується як де-факто виборчі проєкти, мета яких – отримання влади, а не лобювання інтересів тієї чи іншої спільноти та пошук суспільного консенсусу. Влада використовується ними як засіб отримання (розподілу) матеріальних ресурсів, а не як інструмент суспільного розвитку держави» [1, с. 76].

Особливістю трансформаційного політико-інституційного дизайну, яка впливає на розвиток координації щодо формування стану політичної безпеки, є виняткова роль держави. Залученість урядів та відповідних виконавчих інституцій до питань безпеки вимагає доповнення у вигляді

активної участі громадських структур. Це спричиняє ситуацію переосмислення ролі держави в контексті формування стану політичної безпеки. Згідно з ключовими меседжами сучасних міждисциплінарних досліджень «характер комбатантів і тактика, яку вони використовують, також змінюються і вимагають нових гуманітарних стратегій; розповсюдження та роздробленість озброєних недержавних суб'єктів та зміна їх моделей застосування насильства можуть ускладнити переговори щодо доступу до населення та захисту гуманітарних працівників і об'єктів; ці складнощі можуть посилюватися, коли комбатанти активно беруть участь у злочинній діяльності» [1, с. 76].

Можливості формування стану політичної безпеки як стану захисту принципів засад державності та демократії в суспільстві зростають за умов високого рівня консолідації політичних сил. А. Курас зазначає: «Значно гіршою є ситуація із консолідацією українського політикуму. Політична боротьба в Україні перетворилася фактично на недобросовісну політичну конкуренцію, метою якої є політичне знищення опонентів і здобуття влади в будь-який спосіб. У вітчизняних реаліях боротьба за владу є фактично боротьбою за доступ до розподілу ресурсів, за власну користь учасників цієї боротьби» [4, с. 311]. Діалог між політичними опонентами в умовах трансформації ускладнений через невідповідний рівень політичної культури й відсутність стратегічного мислення в еліти.

Специфіка політичної конкуренції в кожній країні формує перелік викликів політичній безпеці з боку непередбачуваної поведінки політичних акторів. Укладання пактів про ненапад або нейтралітет та інших декларацій щодо збереження громадянського миру не є ефективною технологією в умовах домінування неформальних групових структур, які здійснюють управління політичними суб'єктами – учасниками виборів та парламентськими фракціями тощо. А. Курас цілком справедливо наголошує, що «слабкість демократичних інститутів України – ще одна проблема внутрішньополітичного розвитку нашої держави, що ослаблює рівень національної безпеки. Найбільшою загрозою у цій сфері є слабкість українського парламентаризму, яка виявляється у різних формах непарламентської політичної конкуренції в Парламенті» [4, с. 311].

Низька інституційна спроможність відображається на функціонуванні політичної системи в цілому та її результативності в контексті демократичних реформ. На прикладі України можна побачити, що порядок денний Парламенту досить часто захарашений дріб'язковими питаннями, які не мають стосунку до стратегічних завдань європейської інтеграції та вступу до структур євроатлантичної безпеки. Як обґрунтовано (на основі аналізу стану законодавчої бази і практичних

дій державних органів і громадських організацій в питаннях забезпечення воєнної безпеки, сьогоднішнього соціально-політичного і економічного стану України) стверджує А. Курас, «на даний час необхідна глибока перебудова системи забезпечення воєнної безпеки України, котра ґрунтуватиметься на удосконаленні як законодавчої бази України, так і практичної діяльності органів державної влади і громадських організацій» [4, с. 311].

Комплекс завдань з політико-інституційного забезпечення політичної безпеки не може бути вирішений без адекватних механізмів комунікаційного захисту. Інформаційна безпека формує смислове тло для політичної безпеки. І. Боднар та О. Вовчанська слушно окреслюють основні напрями діяльності органів державної влади в інформаційній сфері на основі вивчення державної політики забезпечення інформаційної безпеки країни: «Ці напрями зумовлені змістом національних інтересів держави, суспільства та особистості. Основою гарантування інформаційної безпеки є мінімізація шкоди через неповноту, несвоєчасність або недостовірність інформації чи негативного інформаційного впливу через наслідки функціонування інформаційних технологій, а також несанкціоноване поширення інформації. Саме тому інформаційна безпека передбачає наявність певних державних інститутів і умов існування її суб'єктів, що встановлені міжнародним і вітчизняним законодавством» [3, с. 29]. Як бачимо, інформаційна сфера визначає перелік актуальних або другорядних питань для суспільного обговорення, визначення ціннісного тла суспільства, значення поточних подій та їх тлумачення.

Здатність політичних інститутів протидіяти викликам інформаційної безпеки вимірюється на основі контролю над політичним порядком денним. Можливість запобігання зовнішньому втручання в інформаційний простір суспільства забезпечується відповідною кваліфікацією та ресурсною підготовкою політичних акторів. І. Боднар та О. Вовчанська пояснюють забезпечення інформаційної безпеки потребою «забезпечення національної безпеки України в цілому. Завдання інформаційної безпеки – створення системи протидії інформаційним загрозам та захист власного інформаційного простору, інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів держави. У разі виникнення криз, загострення конфліктів інформаційна боротьба може перерости в інформаційну війну, яка ведеться за допомогою інформаційної зброї. Показниками виступають цілеспрямованість, масштабність та комплексність дій тощо» [3, с. 31].

Координація дій політичних інститутів у контексті політичної безпеки визначається рівнем усвідомлення масштабів інформаційної агресії та її можливих наслідків. В. Степанов зазначає: «Організація сучасної інформаційної безпеки держави є,

безперечно, складним, системним, багаторівневим феноменом, на стан, динаміку й перспективи розвитку якого безпосередньо впливає багато зовнішніх і внутрішніх чинників, найважливішими з яких є політична обстановка у світі, наявність потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз, стан і рівень інформаційно-комунікаційного розвитку країни, внутрішньополітична ситуація» [8, с. 5]. Зазначене вимагає від представників експертно-аналітичних підрозділів політичних інститутів серйозної фахової підготовки та цілеспрямованої дослідної діяльності.

Здатність підтримувати державницький характер інформаційної політики та просувати патріотичні політичні смисли також є параметром інституційної спроможності політичної безпеки. В. Степанов слушно зазначає: «Інтереси суспільства в інформаційній сфері полягають у захисті життєво важливих інтересів особистості в цій сфері, забезпеченні реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина в інтересах зміцнення демократії, створенні правової соціальної держави, досягненні і підтримці суспільної злагоди, в духовному оновленні України, досягненні і підтримці громадської згоди, підвищенні творчої активності населення» [8, с. 7]. Ця здатність виникає на основі консенсусу політичних сил стосовно першочергових загроз та макрополітичних орієнтирів суспільно-політичного та економічного розвитку.

Можливість корекції політико-інституційного виміру захисту політичної безпеки з'являється, коли політична еліта та провідні громадські групи усвідомлюють наслідки неконструктивної поведінки та розбалансування макрополітичної згоди. Такі наслідки формують обстановку невпевненості, яка може стати передумовою для кризового розвитку подій.

Висновки. Термінологічні дискусії щодо політичної стабільності обґрунтовують її як певний процес узгодження черговості задоволення потреб політичних акторів на основі ресурсної бази суспільства. За умови невідповідності вимог та ресурсів виникають спроби тіншового або непублічного пошуку компенсаторних механізмів та усунення нерівності в доступі до ключових рішень. Виникає дисфункційна політична діяльність, спрямована на задоволення еґоїстичних інтересів. В умовах чергової фази політичної стабільності політичні актори намагаються діяти відповідно до балансу інтересів.

Адекватною відповіддю на виклики з боку стану політико-інституційної системи є ініціативність, постійний моніторинг, забезпечення першості у прийнятті рішень та реалізації інтересів. Втрата кредиту довіри суспільства до політичної влади та політичної еліти стає очевидною, якщо відбувається відрив від середовища, яке обрало правлячу групу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонов В.О. Національна безпека як конституційно-правова гарантія політичної системи України. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 75–79.
2. Білик Р.І. Економічна безпека регіону у системі сучасної регіональної політики України. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2013. № 2. С. 31–37.
3. Боднар І.Р., Вовчанська О.М. Державна політика та інформаційна безпека України: післякризові виклики. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія «Економічна»*. 2014. Вип. 46. С. 28–32.
4. Курас А.І. Національна безпека України: військово-політичні аспекти. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 81. С. 309–312.
5. Овчиннікова О., Соболева С. Національні інтереси: пріоритети і безпека. Еволюція державної зовнішньоекономічної політики Росії. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. Вип. 2. С. 127–132.
6. Полтораков О. Реконцептуалізація поняття «безпека» в сучасному політико-політологічному дискурсі. *Політичний менеджмент*. 2009. № 5. С. 19–28.
7. Птіцин О.О., Волинець Н.В. Психологічна безпека особистості в умовах соціально-політичної нестабільності. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2016 № 12. С. 160–162.
8. Степанов В.Ю. Інформаційна безпека як складова державної інформаційної політики. *Державне будівництво*. 2016. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2016_2_4.
9. Guedes da Costa T. Political Security, an Uncertain Concept with Expanding Concerns / Brauch H.G. et al. (eds). *Globalization and Environmental Challenges. Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace*. Vol 3. Springer, Berlin, Heidelberg, 2008. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-540-75977-5_42.
10. Gutiérrez-Sanín F., Wood E.J. What should we mean by “pattern of political violence”? *Repertoire, targeting, frequency, and technique. Perspect Polit.* 2017. № 15. 20–41.
11. The political and security dimensions of the humanitarian health response to violent conflict / P.H. Wise, A. Shiel, N. Southard, E. Bendavid, J. Welsh, S. Stedman. *Women's and Children's Health in Conflict Settings*. Volume 397. Issue 10273. P 511–521.

REFERENCES:

1. Antonov, V.O. (2014) Natsionalna bezpeka yak konstytutsiino-pravova harantiia politychnoi systemy Ukrainy. [National security as a constitutional and legal guarantee of the political system of Ukraine] *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 4. S. 75–79 (in Ukrainian).
2. Bilyk, R.I. (2013) Ekonomichna bezpeka rehionu u systemi suchasnoi rehionalnoi polityky Ukrainy. [Economic security of the region in the system of modern regional policy of Ukraine] *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy*. № 2. S. 31–37 (in Ukrainian).
3. Bodnar, I.R., Vovchanska, O.M. (2014) Derzhavna polityka ta informatsiina bezpeka Ukrainy:

pisliakryzovi vyklyky. [State policy and information security of Ukraine: post-crisis challenges] Visnyk Lvivskoi komertsiianoi akademii. Seriia ekonomichna. Vyp. 46. S. 28–32(in Ukrainian).

4. Kuras, A.I. (2014) Natsionalna bezpeka Ukrainy: viiskovo-politychni aspekty [National security of Ukraine: military and political aspects] Hileia: naukovyi visnyk. Vyp. 81. S. 309–312(in Ukrainian).

5. Ovchynnikova, O., Soboleva, S. (2014) Natsionalni interesy: priorytety i bezpeka. Evoliutsiia derzhavnoi zovnishnoekonomichnoi polityky Rosii [National interests: priorities and security]. Evolution of Russia's foreign economic policy Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia. Vyp. 2. S. 127–132(in Ukrainian).

6. Poltorakov, O. (2009) Rekontseptualizatsiia poniattia "bezpeka" v suchasnomu polityko-politolohichnomu dyskursi. [Reconceptualization of the concept of "security" in modern political and political discourse] Politychnyi menedzhment. № 5. S. 19–28(in Ukrainian).

7. Ptitsyn, O.O., Volynets, N.V. (2016) Psykholohichna bezpeka osobystosti v umovakh sotsialno-politychnoi nestabilnosti. [Psychological security of the individual in conditions of socio-political

instability] Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu "Ukraina". № 12. S. 160–162 (in Ukrainian).

8. Stepanov, V.Yu. (2016) Informatsiina bezpeka yak skladova derzhavnoi informatsiinoi polityky. [Information security as a component of state information policy] Derzhavne budivnytstvo. № 2. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2016_2_4 (in Ukrainian).

9. Guedes da Costa, T. (2008) Political Security, an Uncertain Concept with Expanding Concerns. In: Brauch H.G. et al. (eds) Globalization and Environmental Challenges. Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace, vol 3. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-75977-5_42 (in English).

10. Gutiérrez-Sanín, F., Wood, E.J. What should we mean by «pattern of political violence»? Repertoire, targeting, frequency, and technique. *Perspect Polit.* 2017; 15: 20–41 (in English).

11. Wise, P.H., Shiel, A., Southard, N., Bendavid, E., Welsh, J., Stedman S. The political and security dimensions of the humanitarian health response to violent conflict. *Womens And Childrens Health In Conflict Settings* Volume 397, Issue 10273, P. 511–521(in English).

Political security: domestic political challenges and threats

Omelchenko Stanislav Valentinovich

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department
of Political Science
Oles Honchar Dnipro National University
Haharina avenue, 72,
Dnipro, Ukraine

Social and macro-political stability is analyzed, the importance of which, despite the significant differentiation of political interests in the institutional structure of politics, remains high. Signs of unsatisfactory state of political stability and "alarming symptoms" in the form of large-scale crises in the system of political representation and decision-making have been studied. Dysfunctional elements of the political-institutional system have been identified in order to identify in advance the tendency to lose the balance between the set of political actions and the level of public satisfaction with them. The specifics of security challenges, which are critical to the prospects of sustainable democratic development, have been identified. The article uses general scientific methods and professional methods of modern political science. In particular, institutional analysis (establishes the features of institutional safeguards of political security), comparative method (compares the importance and impact without peak challenges for the environment and key elements of the political system). General scientific methods include factor analysis and extrapolation. They help to determine the significance of the states of stability and instability of the political system, to establish the nature and nature of security challenges in the framework of political transformations. Attention is paid to the peculiarities of the interaction of branches of government and the main directions of development of society that need protection. A kind of "red lines" are considered, which cannot be eliminated or overcome without reaching a constitutional consensus and meaningful consultations. The destabilizing influence of destructive political behavior, incorrect choice of political alternatives, unilateral actions without consultation with the rest of the participants in the political process based on their own selfish considerations and needs has been established. It is proved that the involvement of governments and relevant executive institutions in security issues requires complementarity in the form of active participation of public structures. It is established that the dialogue between political opponents in the conditions of transformation is complicated due to the low level of political culture and the lack of strategic thinking of elites. The importance of the dominance of informal group structures that manage political entities participating in elections and parliamentary factions is revealed. It was found that the prevention of external interference is provided by appropriate qualifications and resource training of political actors. It is proved that in the next phase of political stability, political actors try to act in accordance with the balance of interests.

Key words: political stability, political institutions, political interests, political consensus, political balance, political values.